

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

KOMELEYA BERİ HER TİŞTİ ZAROK
ÖNCE ÇOCUKLAR DERNEğİ

CHILDREN FIRST ASSOCIATION

İUSTGM

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

Diyarbakır ve Adıyaman Örneklerinde Afet Sonrası Hak Temelli STK Deneyimleri'ne Yönelik Nitel Bir Çalışma

Diyarbakır

STGM RAPORU

“Önce Çocuklar Derneği, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve STGM tarafından yürütölen Afet Risk Yönetiminde STÖ’lerin Kapasitesinin Desteklenmesi Projesi katılımcısıdır. Bu içeriğin sorumluluğu tamamıyla Önce Çocuklar Derneği’ne aittir, Avrupa Birliği’nin ve STGM’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.”

Adres: Seyrantepe Sanayi Mah. Elazığ Bulvarı, Çeysa Twin Towers,
B Blok, No: 47, Daire: 95 Yenişehir/Diyarbakır

Tel: (+90) 536 451 85 21

E-posta: info@oncecocuklar.org.tr

Kuruluş Tarihi: 2017

Yönetim Kurulu:

Rezan Kaya Akengin

Yasemin Karadağ Alp

Dilek Demiral

Hakanet Sadak Karakaş

Necdet İpekyüz

Faruk Korkmaz

Murat Gökdağ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ / 6

AFET ÖNCESİ HAZIRLIK / 10

MÜDAHALE SÜRECİ / 13

KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR / 17

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM / 25

KAPASİTE VE İHTİYAÇLAR / 29

POLİTİKA ÖNERİLERİ / 34

SONUÇ / 39

KAYNAKÇA / 42

GİRİŞ

6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen K.Maraş merkezli depremler, Türkiye'nin güney-doğusunda 11 ilde büyük yıkıma yol açmıştır. Adıyaman ili bu afetin en ağır hasarı yaşayan bölgelerinden biri olmuş; 5.953 binanın tamamen enkaza döndüğü şehirde 8.561 kişi hayatını kaybetmiştir. Diyarbakır ili de depremde etkilenmiş, merkezde yıkılan 7 binada 411 yurttaş yaşamını yitirmiştir. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra 20 Haziran 2024'te Diyarbakır'ın Çınar ilçesi kırsalında başlayan büyük bir yangın ise rüzgârın etkisiyle geniş alana yayılarak Diyarbakır ve komşu Mardin ilini etkilemiş, 15 kişinin hayatını kaybetmesine ve 72 kişinin yaralanmasına sebep olmuştur. Her iki felaket, bölgedeki toplumsal yapıyı derinden sarsmış ve acil insani müdahaleyi gerektirmiştir.

Bu gibi büyük ölçekli afetlerde devlet kurumları kadar sivil toplum kuruluşları da hayati roller üstlenmektedir. Özellikle hak temelli yaklaşımı benimseyen STK'lar, afet sonrası süreçte en kırılgan kesimlerin ihtiyaçlarını gözeterek insani yardım, psikososyal destek, hukuki danışmanlık ve savunuculuk gibi alanlarda önemli katkılar sunmaktadır. Bu rapor, Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK'ların 2023 depremleri sonrası saha deneyimlerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Amaç, STK'ların afetlere hazırlık düzeyleri, müdahale pratikleri, karşılaştıkları zorluklar, hak temelli yaklaşımlarının somutlaşması, kamu ve diğer STK'larla işbirliği dinamikleri, kapasite ihtiyaçları ve politika önerileri hakkında kapsamlı bir analiz sunmaktır. Bu analiz, gelecekte benzer afet durumlarında daha etkili, kapsayıcı ve hak temelli müdahale stratejileri geliştirilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Metodoloji: Bu çalışma, Diyarbakır ve Adıyaman illerinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının afet risk yönetimi süreçlerine dair deneyimlerini, algılarını ve kapasitelerini anlamayı amaçlayan nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırma, nicel ölçümden ziyade yarı yapılandırılmış bir şekilde ve katılımcıların kendi anlatıları üzerinden anlam inşasına odaklanmıştır. Bu nedenle çalışma, fenomenolojik yaklaşım temelinde yürütülmüş; derinlemesine görüşmeler aracılığıyla katılımcıların öznel deneyimlerine erişilmiştir.

Çalışma Alanı ve Katılımcılar: Araştırma, depremlerden etkilenen Diyarbakır ve Adıyaman illerindeki sivil toplum örgütlerini kapsamıştır. Çalışmada, kadın hakları, çocuk hakları, engelli hakları, mülteci hakları, insan hakları, sağlık, eğitim, çevre ve insani yardım gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteren 30 farklı STK'dan toplam 47 temsilciyle görüşme yapılmıştır. Katılımcılar, yöneticiler, proje koordinatörleri ve saha çalışanlarından oluşmaktadır.

Veri Toplama: Görüşmeler, 2025 yılının ilk yarısında (Mart-Haziran) gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları, STK'ların afet öncesi hazırlıkları, afet anındaki ve sonrasındaki müdahaleleri, karşılaşılan zorluklar, hak temelli yaklaşımlarının uygulama biçimleri, diğer kurumlarla işbirlikleri, kapasite ihtiyaçları ve yerel ihtiyaçlar gibi temaları içermiştir. Görüşmeler ortalama 45-60 dakika sürmüş, katılımcılardan açık rıza alınmış, gizlilik ve anonimlik ilkeleri doğrultusunda tüm veriler kodlanarak analiz edilmiş ve daha sonra deşifre edilmiştir.

Veri Analizi: Elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Deşifre edilen görüşme metinleri dikkatlice okunmuş, ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Tekrar eden motifler, çelişen veya destekleyici ifadeler, anahtar kavramlar kodlanmıştır. Bu kodlar daha sonra dokuz ana kategori altında gruplandırılmıştır: Afet Öncesi Hazırlık, Afet Müdahale Süreci, Karşılaşılan Zorluklar, Hak Temelli Yaklaşım, Kurumlararası İşbirlikleri, Kapasite ve İhtiyaçlar, Politika Önerileri. Raporun bölümleri bu tematik sınıflandırmaya göre yapılandırılmıştır.

Etik İlkeler: Araştırma süreci boyunca etik ilkelere riayet edilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş, isimleri ve bağlı oldukları kurumlar doğrudan belirtilmemiştir (bazı durumlarda kurum isimleri, genel kategoriler veya kısaltmalar şeklinde verilmiştir). Görüşmeler öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, gönüllü katılımları sağlanmış ve onayları alınmıştır. Elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı taahhüt edilmiştir.

Bu metodoloji, STK'ların afet deneyimlerine derinlemesine bir bakış açısı sunarak, nicel araştırmaların ötesinde zengin ve bağlamsal bilgi sağlamayı amaçlamaktadır.

Not: Kurum Kodlaması Hakkında Açıklama

Bu raporda yer alan görüşmeler, Adıyaman ve Diyarbakır illerinde faaliyet gösteren toplam 30 farklı kurum ile gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kurumların kurumsal kimliklerini ve temsilcilerinin mahremiyetini korumak amacıyla, görüşmelerde elde edilen bilgiler anonimleştirilmiştir.

Bu kapsamda, kurumlar rapor içerisinde sırasıyla K-1, K-2, ..., K-30 biçiminde kodlanmıştır. Bu kodlamalar, yalnızca analitik bütünlüğü sağlamak ve okuyucunun kurumlar arasında yaptığı değerlendirmeleri izleyebilmesini kolaylaştırmak amacıyla kullanılmıştır. Kodlamalar görüşme sırasına göre yapılmış olup, kurumların türünü ya da kimliğini doğrudan yansıtmamaktadır.

AFET ÖNCESİ HAZIRLIK

Diyarbakır ve Adıyaman'daki STK'ların 2023 depremleri öncesindeki afet hazırlık düzeyleri incelendiğinde, genel olarak kurumsal kapasitelerinin sınırlı ve yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Birçok STK, doğrudan afet odaklı bir planlama veya proje yürütmediğini belirtmiştir.

Sınırlı Kurumsal Afet Planlaması: Görüşülen STK'ların önemli bir kısmı, depremden önce spesifik bir "afet hazırlık planı" veya "afet risk azaltma planı"na sahip değildi. Örneğin, bir kadın derneği temsilcisi, "Afet öncesi bizim böyle bir hazırlığımız hiç yoktu. Yani biz kadın örgütü olarak çalışıyorduk. Tamamen bizim alanımızın dışındaydı bu" ifadeleriyle, kurumsal odaklarının afetlerden farklı olduğunu ve bu alanda önceden bir çalışma yapmadıklarını belirtmiştir. Benzer şekilde, birçok sendika ve meslek örgütü de rutin faaliyetlerinin afet hazırlığını içermediğini dile getirmiştir. Bu durum, Türkiye'deki STK'ların genelinde yaygın olan, proje bazlı ve tematik çalışma eğiliminin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Geçmiş Kriz Deneyimlerinin Dolaylı Etkisi: Bazı STK'lar, her ne kadar doğrudan afet odaklı olmasalar da, geçmişte yaşadıkları kriz deneyimlerinin (örneğin çatışma dönemleri, mülteci krizleri) afet sonrası hızlı reaksiyon gösterme kapasitelerine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Diyarbakır'daki bir eğitim sendikası temsilcisi, "Diyarbakır'da çatışmalar, Sur olayları yaşanınca biz sürekli alandaydık. Orada çocuklara psikososyal destek çalışmaları yaptık. O süreçten gelen bir hızlı organize olma tecrübemiz vardı" diyerek, kriz yönetimi deneyimlerinin afet müdahalesine adaptasyonlarını kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Bu tür deneyimler, STK'ların esneklik, adaptasyon ve hızlı mobilizasyon becerilerini artırmıştır.

Sistemli Kurumsal Birikime Sahip STK'lar: Türkiye genelinde veya uluslararası alanda insani yardım ve afet müdahalesi konusunda uzmanlaşmış bazı STK'lar, yaptığımız görüşmelerde deprem öncesinde de belirli bir kurumsal birikime sahip olduklarını ifade ettiler. Örneğin, 1999 Marmara Depremi sonrası kurulan ve Adıyamn'da faaliyet gösteren K-29 kurumu, afet sonrası eğitim faaliyetlerini kurumsal bir refleks haline getirdiklerini belirtti. K-29 temsilcisi, "Bizim ateş böceği tırlarımız var, mobil eğitim birimleri. 1999'dan bu yana afet sonrası eğitimlere hızlıca gidiyoruz. Yani bu deprem için özel bir hazırlık değildi ama bizim kurumsal kültürümüzün bir parçasıydı" demiştir. Benzer şekilde, K-25 kurumu gibi insani yardım amacıyla kurulan kuruluşlar, mülteci çalışmaları kapsamında edindikleri lojistik, kamp yönetimi ve acil yardım tecrübelerini deprem sonrası süreçte hızla adapte ettiklerini söyledi. K-25 temsilcisi, "Biz depremde sonra 0. saatten itibaren sahadaydık. Yılların birikimiyle mülteci kamplarındaki tecrübemizi barınma, su, hijyen, sanitasyon ve gıda yardımlarına hemen çevirdik" ifadeleriyle kurumsal adaptasyonda zorlanmadıklarını ifade etti.

Kısıtlı Afet Risk Eğitimleri ve İşbirlikleri: Genel olarak, STK'lar arasında deprem öncesinde afet risk azaltma eğitimleri veya acil durum planlamasına yönelik işbirlikleri kısıtlıydı. Diyarbakır'da çocuk hakları alanında çalışan bir uzman, "Afet öncesi yürütülmüş herhangi bir projemiz yok. Yani bunu söyleyebilirim net bir şekilde" diyerek bu eksikliği teyit etmiştir. Ancak, bazı bölgesel ağlar ve protokoller oluşmaya başlamıştı. Diyarbakır'da Amed Çocuk Hakları Ağı gibi oluşumlar, çocuklara yönelik afet hazırlığı konusunda kurumlar arası iletişim zemini hazırlamıştı. Ayrıca, bir meslek örgütü K-11, yerel yönetimlerle afet durumunda işbirliğini öngören protokollere imza atmaya başlamıştı. Adıyaman'da kız çocuklarının eğitimi alanında çalışan bir vakıf temsilcisi ise depremlerden hemen önce olası afet süreçlerini öngörmek üzere bir araştırma enstitüsü kurma ve senaryo çalışmaları yürütme girişiminde bulunduklarını belirtmiştir.

Özetle, 2023 depremleri öncesinde Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK'ların büyük çoğunluğu, afet odaklı sistematik bir kurumsal hazırlığa sahip değildi. Ancak, geçmiş kriz deneyimleri, sınırlı bölgesel ağlar ve bazı öncü kuruluşların kurumsal birikimi, afetin ilk anlarında bir miktar kapasite oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu durum, gelecekteki afetlere hazırlık konusunda STK'lar ve paydaşlar için önemli dersler sunmaktadır.

MÜDAHALE SÜRECİ

6 Şubat 2023 depremlerinin hemen ardından Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK'lar hızla sahaya inerek acil müdahaleye başlamışlardır. Bu süreçte STK'lar, hem kendi uzmanlık alanlarına uygun faaliyetler yürütmüş hem de diğer STK'lar ve zaman zaman kamu kurumlarıyla işbirliği içinde hareket etmişlerdir.

Acil Müdahale ve Hızlı Organizasyon: Depremin ilk saatlerinden itibaren, özellikle Diyarbakır'da, sivil toplum örgütleri bir araya gelerek ortak bir kriz masası oluşturmuşlardır. "Diyarbakır Kent Koruma ve Dayanışma Platformu" adıyla kurulan bu platform, birçok STK'yı çatısı altında toplamıştır. Diyarbakır'da sağlık alanında faaliyet yürüten meslek örgütü K-7, deprem gecesi itibarıyla hızla platforma dahil olmuşlardır.

K-7, hastanelerde görevlendirmeler yaparak yaralı tahliyesi, hasta nakli, kimlik tespiti ve ailelere ulaşma gibi görevleri üyeleri arasında paylaşmıştır. Bu sayede, hastanelerde fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları tespit eden ekipler oluşturulmuş; ihtiyaç listelerine göre kampanyalar düzenlenerek tıbbi malzeme, hijyen kiti, çocuklar için bakım paketleri gibi yardımlar hızla dağıtılmıştır. Bir K-7 temsilcisi, "İlk günden itibaren kişilerin gereksinimine uygun paketler hazırlayıp dağıttık. Özellikle kadınlar için hijyen malzemeleri, çocuklar için özel destek paketleri gibi insan onuruna yakışır bir yardım modeli uygulamaya çalıştık" diyerek insani yardımda ayrımcılık yapmama ve insan onuruna saygı ilkesine vurgu yapmıştır.

Hedef Gruplara Yönelik Çeşitlendirilmiş Destekler: Hak temelli STK'lar, kendi uzmanlık alanlarına ve hedef kitlelerine göre özelleşmiş yardım biçimleri geliştirmişlerdir.

İnsani Yardım Odaklı Vakıflar: K-25 gibi insani yardım alanında çalışan kuruluşlar, temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamaya odaklandıklarını ifade etmişlerdir. K-25 temsilcisi, depremden sonra "0. saatten itibaren temel insani yardım hizmetlerine başladıklarını," Hatay'da bir konteyner kent kurduklarını, su, hijyen, sanitasyon (WASH) çalışmaları yürüttüklerini ve uzun süre sıcak yemek servisi sağladıklarını belirtmiştir. İlerleyen haftalarda çadır/konteyner dağıtımı, gıda dışı ihtiyaç malzemeleri temini gibi lojistik destekler sürdürülürken, eşzamanlı olarak kadınlar ve kız çocuklarının güçlenmesine yönelik psikososyal destek programları başlatılmıştır.

Çocuk Odaklı STK'lar: Çocuk hakları alanında çalışan STK'lar, güvenli çocuk alanları oluşturma, mobil oyun ve eğitim etkinlikleri sunma gibi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Örneğin, Adıyaman'da çocuklarla sanat yoluyla terapi yapan K-20 konteyner kentlerde atölyeler düzenleyerek çocuklar için psikososyal destek sağlamıştır. Diyarbakır'daki çocuk çalışmaları alanında faaliyet yürüten K-4 de çadırkentlerde çocuk dostu alanlar kurmuş ve oyun terapileri uygulamıştır.

Kadın Hakları Örgütleri: Afettede kadınların hijyen, güvenlik ve şiddetten korunma ihtiyaçlarına odaklanmışlardır. Kadın örgütleri, özellikle kadınların özel hijyen malzemelerine erişimi, güvenli barınma alanları ve şiddet risklerine karşı bilgilendirme çalışmaları yürütmüşlerdir. Diyarbakır'daki kadın kurumlarının dahil olduğu platformlar, bu alanda aktif bir koordinasyon sağlamıştır.

Hukuk ve İnsan Hakları STK'ları: Hak ihlallerini izleme ve hukuki destek sağlama rolünü üstlenmişlerdir. K-12 temsilcileri, ilk gün genel bir acil durum müdahalesinden sonra "kadın dernekleri kadınlarla, çocuk dernekleri çocuklarla çalışmalar yürüttü" diyerek ihtisaslaşmış grupların saha çalışmasına yönlendirildiğini belirtmiştir. K-12, kendi imkanlarıyla ulaştığı afetzedelere ayırım gözetmeksizin hukuki danışmanlık verirken, psikososyal destek ihtiyacı duyanları ilgili uzman STK'lara yönlendirmiştir.

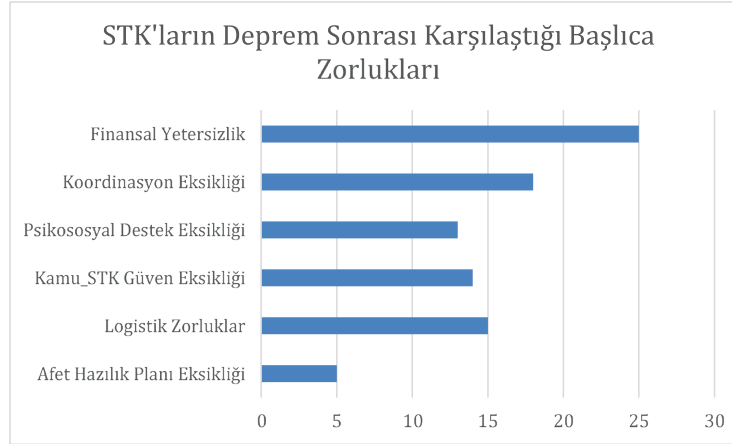
LGBTİ+ Odaklı İnisiyatifler: Depremden hemen sonra LGBTİ+ gönüllülerinin kurduğu bir ağ olan K-21 çevrimiçi formlar aracılığıyla depremden etkilenen LGBTİ+ bireylerin ihtiyaçlarını toplamış; ilk iki hafta uzaktan koordine olarak hormon ilaçlarından barınmaya çeşitli destekler ulaştırmış, ardından bölgeye ekip göndererek özellikle aile yanına dönmek zorunda kalan ve ayrımcılık riski yaşayan LGBTİ+ depremzedelere birebir temas kurmuştur. Bir K-21 aktivisti, "Herkes afetle yaşarken LGBTİ+'lar bunu daha ağır yaşıyor. Onların özel ihtiyaçları ve güvenlik riskleri göz ardı edilemezdi" diyerek bu grubun yaşadığı özgün sorunlara dikkat çekmiştir.

STK'lar Arası Dayanışma ve Koordinasyon: Müdahale sürecinin temel unsurlarından biri, STK'lar arası güçlü dayanışma ve koordinasyon olmuştur. Birçok STK, yerel platformlar, ağlar ve koordinasyon birimleri içerisinde ortak hareket etmiştir. Adıyaman'da K-30 ve diğer demokratik kitle örgütleri, yerelde örgütlü olan çatı kurumlar öncülüğünde bir "deprem koordinasyon birimi" oluşturarak gönüllüleri yönlendirmiş ve yardım faaliyetlerini planlı şekilde yürütmüştür. Diyarbakır'da kurulan Çocuk Odaklı Kriz Ağı, farklı illerden 40'a yakın kurum ve gönüllüyü bir araya getirerek çocuk dostu alanlar kurulmasını sağlamıştır. Kadın örgütleri, Diyarbakır'da bir kadın platformu çatısı altında bilgi ve kaynak paylaşımında bulunmuştur. Bir kadın derneği temsilcisinin söylediği gibi "Herkesin kendine göre kısıtları olsa da hep birlikte çalışarak kadınların ve çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ettik" şeklinde ortak bir çaba söz konusudur. Ayrıca yerel inisiyatifler resmi kurumlarla da iletişim kurmaya çalışmıştır: Örneğin sağlıkçıların platformu, sahada tespit ettikleri hasta bilgilerinin resmi hastane kayıtlarıyla eşleştirilmesinde valilik ve hastane yönetimleriyle temas kurmuştur. Bazı durumlarda STK'lar kamu hizmetlerinin yetişemediği alanlara hızlı müdahale ederek "boşluğu dolduran" konumuna gelmiştir. Nitekim genel tablo, sivil toplumun afetin ilk şok anında hızlı, esnek ve ihtiyaç odaklı bir müdahale sergilediğini göstermektedir.

Sonuç olarak Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK'lar, 2023 depremleri sonrasında çok yönlü ve hızlı bir müdahale süreci yürütmüşlerdir. Bu süreçte, kendi uzmanlık alanlarına odaklanarak kırılgan grupların ihtiyaçlarını gidermeye çalışmış, aynı zamanda güçlü STK içi dayanışma ağları kurarak müdahale kapasitelerini artırmışlardır.

KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Aşağıda yer alan grafik, STK'ların karşılaştıkları başlıca sorunları nicel dağılımla ortaya koymaktadır:

2023 depremleri sonrası sivil toplum müdahalesi sırasında STK'lar, çeşitli yapısal ve operasyonel engellerle karşılaşmıştır. Bu zorluklar, yardımların etkin bir şekilde ulaştırılmasını ve hak temelli çalışmaların sürdürülmesini önemli ölçüde etkilemiştir.

Başlıca zorluklar şunlardır:

Koordinasyon Eksiklikleri: Özellikle afetin ilk günlerinde kamu kurumları ile STK'lar arasında ve hatta STK'ların kendi aralarında yeterli düzeyde koordinasyonun sağlanamadığı belirtilmiştir. Bu durum, yardımların verimli dağıtılmasını engellemiş ve bazı bölgelerde mükerrer çalışmalara, bazı bölgelerde ise ihtiyaçların göz ardı edilmesine yol açmıştır. K-25 temsilcisi, "Kamuyla bir koordinasyon kurmakta zorlandık. Diğer sivil toplum kuruluşlarıyla... koordinasyon çok zayıftı" diyerek büyük ölçekli afette ortak planlamanın yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Adıyaman'da bir yerel STK temsilcisi, merkezi hükümet ile yerel yönetimler arasındaki siyasi uyumsuzluğun sahada koordinasyonsuzluğa yol açtığını, "yardımı kimin yapacağı konusunun bile afetzedeleri mağdur ettiğini" ifade etmiştir. Bu uyumsuzluk, bilgi akışının kopukluğuna ve kaynakların bazı bölgelere yığılırken diğerlerinin ihmaline sebep olmuştur. Sonuç olarak, etkin bir merkezi-yerel-STK eşgüdüm mekanizmasının eksikliği, hayatta kalanlar için süreci zaman zaman "eziyete dönüştüren" bir faktör olmuştur.

Kaynak ve Lojistik Yetersizlikleri: Depremin olağanüstü boyutu, neredeyse tüm STK'larda finansal kaynak, malzeme ve insan gücü eksikliği ortaya çıkarmıştır. Birçok temsilci, mevcut kapasitelerinin afetin geniş çaplı ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını dile getirmiştir. Örneğin K-12 temsilcisi, "Finansal kaynak noktasında sıkıntılar yaşıyoruz. Çok fazla bağış toplandı ama bize ulaşan kısım çok sınırlıydı" diyerek maddi imkanların kısıtlılığına dikkat çekmiştir. İlk haftalarda lojistik destek (araç, depo alanı, yakıt vb.) temininde ciddi sıkıntılar yaşanmış; yardımların depolanması, tasnifi ve dağıtımı için uygun mekanlar bulmak zaman almıştır. Adıyaman'da çalışma yürüten K-30, gelen yardım malzemelerini sağlıklı şekilde ayırıştırıp dağıtmak için depo/alan eksikliği yaşandığını raporlamıştır. Diyarbakır'da bir çocuk derneği, "Yardımlar çok düzensiz geliyordu, teyitsiz bilgiler yayılıyordu. Bu da sahada kargaşaya yol açtı" diyerek koordinasyonsuz yardım akışının zaman zaman kaosa yol açtığını aktarmıştır. Özellikle ilk günlerde bazı bölgelerde su ve gıda fazlası oluşurken, diğerlerinde ciddi barınma ve ısınma sıkıntısı yaşanmıştır. STK çalışanları, bu dengesizliği önleyecek merkezi bir lojistik planlamanın eksikliğini hissetmiştir.

Kamu-STK İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar: Birçok hak temelli örgüt, kamu otoritelerinin sivil topluma karşı mesafeli veya dışlayıcı tutum sergilediğini belirtmiştir. Diyarbakırdan bir kurum olan K-11 temsilcisi, "Devletin iş birliği yapmaması, bizi alanlardan uzak tutmaya çalışması çok büyük sorundu. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik hiçbir ihtiyaç giderilmedi" diyerek eleştiri getirmiştir. Özellikle kayyum yönetimindeki yerel idareler ile bağımsız STK'lar arasında güven sorunları yaşandığı, kamunun sivil inisiyatifleri sürece dahil etmekte isteksiz davrandığı vurgulanmıştır. Bu durum, mülteci ve Roman çocuklar gibi ayrımcılığa maruz kalabilecek grupların tamamen göz ardı edilmesine yol açmıştır. Bazı bölgelerde kolluk kuvvetlerinin yardım dağıtımını denetleme çabası veya bürokratik engeller, sivil toplumun esnek hareket kabiliyetini kısıtlamıştır. Bir STK temsilcisi, "Hükümet ile yerel yönetim arasındaki çatışma... koordinasyonsuzluk yarattı. Biz STK'lar aradaki boşluğu doldurmaya çalıştık" diyerek kamudaki kurumlar arası uyumsuzluğun dahi sivil toplum çalışmalarına yansıdığını belirtmiştir. Tüm bunlar, hak temelli perspektifle çalışan örgütlerin kamusal karar alma süreçlerine katılımındaki engelleri göstermektedir.

Psikososyal ve İnsani Durumun Ağırlığı: Saha çalışmasının zorlukları yalnız kurumsal düzeyde değil insani dramın büyüklüğü nedeniyle bireysel düzeyde de hissedilmiştir. STK gönüllü ve personelleri yoğun travma ortamında çalışırken tükenmişlik yaşamaya başlamış, sürekli artçı sarsıntılar ve yaşam koşullarının zorluğu operasyonel verimliliği etkilemiştir. Örneğin sahada çalışan deneyimli bir kültür merkezi yöneticisi, Pazarcık'ta karşılaştıkları yıkım manzarasını "İnsani olarak çok yıpratıcı bir süreçti. Hepimiz travma geçirdik" şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca, afet bölgesinde "yardımın bir daha gelmeme kaygısı" bazı afetzedelerde panik davranışlarına yol açmış; gelen yardımları stoklama çabası ve dağıtım sırasında gerilimler yaşanmıştır. STK çalışanları bu tür toplumsal psikoloji sorunlarını yönetme konusunda zaman zaman zorlanmış ve bazı şiddet olaylarıyla karşılaşmıştır. Dolayısıyla, afet ortamının kendine özgü psikososyal zorlukları, müdahale ekiplerinin dayanıklılık sınırlarını zorlamıştır.

Özetle, Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK'lar, deprem sonrasında kaynak yetersizlikleri, yetersiz koordinasyon, kamusal engeller ve ağır çalışma koşulları gibi çok yönlü zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu engeller, sivil toplumun tüm çabasına rağmen, yardım ve hak temelli hizmetlerin tüm ihtiyaç sahiplerine eşit ve hızlı biçimde ulaşmasını güçleştirmiştir.

HAK TEMELLİ YAKLAŞIM

Afet müdahalesinde hak temelli STK'lar, insan haklarına dayalı ilkeleri rehber edinmeye çalışmıştır. Görüşmeler, pek çok kuruluşun yardım faaliyetlerini bir lütuf olarak değil afetzedelerin bir hakkı olarak çerçevelemeye özen gösterdiğini göstermektedir.

Ayrımcılık Karşıtlığı ve İnsan Onuru: K-12 temsilcisi, "Bizim çalışmalarımızın temelinde ayrımcılık karşıtlığı ve insan onuruna saygı vardı. Herkesin ihtiyacı gözetilerek elimizdeki imkanlar dahilinde süreci yürüttük. Kimseye ayrımcılık yapmadık" diyerek tüm müdahale sürecinin ayrımcılık karşıtı ve onur odaklı yürütüldüğünü vurgulamıştır. Bu anlayış, yardım dağıtımında veya hizmet sunumunda hiçbir gruba (etnik köken, din, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik durumu, mülteci statüsü vb. gibi) öncelik ya da ihmal yapmamayı, eşitlik ilkesini gözetmeyi ifade etmektedir. Nitekim kadın, çocuk, engelli, mülteci gibi kırılgan gruplara yönelik özel programlar geliştirilirken, bunlar "ayrıcalık" değil eşit erişim hakkı temelinde ele alınmıştır. Örneğin, K-29 temsilcisi afet eğitim çalışmalarını "çocuğun eğitime erişim hakkı kesintiye uğramasın diye" planladıklarını, bu yönüyle kendi yaklaşımlarının Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki eğitim hakkıyla örtüştüğünü belirtmiştir. Benzer şekilde, K-7 temsilcisi, sağlık hizmetine erişimin bir yaşama hakkı meselesi olduğunu bilerek hareket ettiklerini ifade etmiştir.

Katılım ve Hesap Verebilirlik: Hak temelli yaklaşımın somut yansımaları arasında katılım ve hesap verebilirlik ilkeleri öne çıkmaktadır. Birçok STK, afetzedelerin karar alma süreçlerine katılımını sağlamaya çalışmıştır. Örneğin kadın alanında çalışan bir dernek, çadırkentlerde kadınların dile getirdiği sorunlara çözüm üretmek için kadınların da dahil olduğu atölyeler ve toplantılar düzenlemiştir. Bir STK temsilcisi, sahada belirlenen ihtiyaçları bizzat afetzedelerle birlikte önceliklendirdiklerini, "Herkesi karar alma süreçlerine dahil ettik... kadınlar da, eşler de, çocuklar da kendini ifade edebildi. Neye ihtiyacımız var, nasıl çözelim diye birlikte düşündük" diyerek katılımcı bir müdahale uyguladıklarını aktarmıştır. Bu sayede dağıtılan yardım kitlerinin içeriği ve hedefi belirlenirken ayrımcı olmamaya özellikle dikkat edilmiştir: "İhtiyaç deposundan dağıtım yaparken hiç ayrımcılık yapmadık... hem mülteciler hem Adıyamanlı kişiler olduğu için kadınlar, çocuklar, yaşlılar arasında ayrım gözetilmemesi en başta koruduğumuz şeydi" şeklindeki ifade, her türlü ayrımcılıktan kaçınma ilkesinin altını çizmektedir. STK'lar ayrıca hesap verebilirlik ilkesine uygun olarak şeffaf çalışmıştır; yardım listeleri, harcama raporları ve faaliyet sonuçları hem platform üyeleriyle hem de kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Cinsiyet Eşitliği ve Çocuk Koruma: Cinsiyet eşitliği ve çocuk koruma gibi hak temelli ilkeler, müdahalenin merkezinde tutulmaya çalışılmıştır. Saha verileri, STK kadrolarının bu konularda bilgi ve deneyim sahibi olmasının sürece olumlu yansıdığını gösteriyor. K-12 görüşmesinde "Hepimiz bu konularda uzman olduğumuz için süreci bu çerçevede yürüttük" ifadesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve çocuk hakları duyarlılığının doğal olarak çalışma prensiplerine dahil edildiğini belirtir. Nitekim dağıtılan hijyen kitlerinin kadınların özel gereksinimlerine uygun hazırlanması, çocuk dostu alanların tasarımında çocuk güvenliği standartlarının gözetilmesi gibi uygulamalar yaygındır. Örneğin K-25, sahaya gönderdikleri hiçbir personeli öncesinde oryantasyon eğitiminden geçirmeden görevlendirmediklerini, aceleyle yeni katılan personelin çocuk koruma veya toplumsal cinsiyet konularında hata yapmasının önüne geçmeye çalıştıklarını raporlamıştır. Ancak bu her kurum için kolay olmamıştır; bazı STK'lar, deneyimsiz gönüllü akını nedeniyle sahada oryantasyon süreçlerinin aksadığını ve bunun risk doğurduğunu gözlemlemiştir. Yine de ciddi bir vaka raporlanmamış; STK'lar kendi iç denetim mekanizmalarıyla, örneğin fotoğraf çekimi yasağı, güvenli alan kuralları, mahremiyet ve onay ilkeleri gibi etik kodlarla hak temelli prensipleri korumaya çalışmıştır.

Hak Temelli Yaklaşımın Önündeki Engeller: Hak temelli yaklaşımın önündeki engeller de dile getirilmiştir. Bazı katılımcılar, özellikle merkezi otoritelerin sivil topluma mesafeli tutumunun hak temelli çalışmaları kısıtladığını belirtmiştir. Bir STK yöneticisi, "Devletle barışırsak tüm bariyerler kalkar... biz küsmedik, onlar bizi dışlıyor" diyerek kamu-STK işbirliğinin olmamasının hak odaklı hizmetlerde en büyük engel olduğunu ileri sürmüştür. Yine idari merkezîyetçilik nedeniyle yerelde alınan inisiyatiflerin hayata geçirilememesi, hak temelli yaklaşımların "durdurulmasına" yol açmıştır. Örneğin parklarda kendi kendine yardım organize etmek isteyen gönüllü grupların resmi makamlarca engellenmesi veya fotoğraf çekip iyilik gösterisine dönüşen yardım aktivitelerinin sahadaki profesyonellerce sınırlandırılması gibi durumlar yaşanmıştır. Bu tür gerilimler, hak temelli çalışma yürüten STK'ların etik ve profesyonel standartları koruma çabasından kaynaklanmaktadır. Bir çocuk hakları savunucusu, afet anında kontrolsüz yardım girişimlerinin çocukların yararından çok zararına olabileceğini vurgulayarak "ortak ve kolektif akıl yoktu" eleştirisinde bulunmuştur. Bu bağlamda hak temelli STK'lar, onursuzlaştırıcı yardım pratiklerine karşı çıktıkları, herkesin fotoğrafının çekilmesine veya ihtiyaç fazlası malzeme yığılmasına engel olmaya çalıştıkları için kimi zaman yanlış anlaşılmış veya tepki toplamıştır. Ancak tüm bu zorluklara rağmen STK'lar insan onurunu, eşitliği ve katılımı merkez alan bir yaklaşımdan taviz vermemeye gayret etmiştir.

Özetle, Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK'lar, afet müdahalesinde insan hakları ilkelerini titizlikle uygulamaya çalışmışlardır. Ayrımcılık karşıtlığı, onura saygı, katılım, hesap verebilirlik, cinsiyet eşitliği ve çocuk koruma gibi ilkeler, faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. Ancak, kamusal engeller ve koordinasyon eksiklikleri, bu yaklaşımın tam olarak hayata geçirilmesinde önemli zorluklar yaratmıştır.

KURUMLARARASI İŞBİRLİKLERİ

Afet sürecinde STK'ların, yerel yönetimler, devlet kurumları ve birbirleriyle olan işbirlikleri farklı düzeylerde ve karmaşık dinamiklerle gerçekleşmiştir. Birçok katılımcı, "neredeyse tüm kurumlarla çalıştık" diyerek gerek kamu gerek sivil birçok aktörle temas kurduklarını belirtmiştir.

STK'lar Arası Güçlü Dayanışma ve İşbölümü: Özellikle sivil toplum kuruluşları arasında önemli bir dayanışma ve işbölümü örneği sergilenmiştir. K-12 temsilcisi, "STK'lar iyi çalıştı, koordinasyonu ve iletişimi iyiydi" diyerek sivil alandaki güçlü işbirliğine dikkat çekmiştir. Nitekim çeşitli alanlardaki STK'lar ortak platformlar etrafında birleşmiş, birbirlerinin uzmanlıklarından faydalanmıştır. Örneğin Diyarbakır'da kadın hakları merkezi K-2, çocuk alanında çalışan K-4 ve sağlık alanındaki K-7 ile aynı ağlarda yer alarak çadırkentlerde kadın ve çocuklara yönelik etkinlikleri birlikte organize etmiştir. Adıyaman'da K-16 merkezinde, K-20 gibi çocuk derneklerini misafir ederek iki ay boyunca ortak atölyeler düzenlemiştir. Yine K-16, insani yardım alanında çalışan STK'larıyla protokoller yaparak kadınlara yönelik oturumlar gerçekleştirmiştir. Bu tür işbirliklerinin güçlü yönü, her kurumun kendi sınırlarını bilerek birbirini tamamlaması olmuştur. K-16, "Bizim alamadığımız günlerde onlar atölye yaptı, destek oldular. Bu dayanışma sayesinde birçok kişiye ulaştık" diyerek STK dayanışmasının hizmet sürekliliğini sağladığını not etmiştir. Bu işbirlikleri, STK'ların kendi alanlarında uzmanlaşmış olmalarına rağmen, afet gibi çok boyutlu bir krizde genel ihtiyaçlara cevap verebilme kapasitelerini artırmıştır.

Yerel Yönetimler ve AFAD ile İlişkiler: Yerel yönetimler ve AFAD ile ilişkilerde ise karmaşık bir tablo mevcuttur. Bazı yerel yönetimlerle sınırlı da olsa işbirliği kanalları açılmıştır. Örneğin Adıyaman'da STK'lar, valilik ile koordinasyon toplantılarına katılarak çadırkent kurulumu, çöp toplama, su temini gibi konularda taleplerini iletmiştir. K-17 Adıyaman temsilcisi, depremin hemen ardından valiliğe başvurarak yerel destek merkezi açtıklarını ve resmi izin süreçlerini hızla tamamlayıp sahaya çıktıklarını belirtmiştir. Diyarbakır'da ise belediyelerin kayyum idaresinde olması, pek çok STK'nın resmi işbirliği kanallarına erişimini engellemiştir. K-11 Diyarbakır temsilcisi, "Yerel yönetim kayyumun elindeydi ama biz STK'ların koordinasyonu iyiydi. Kendi aramızda boşluğu doldurmaya çalıştık" diyerek belediye düzeyindeki kopukluğu STK dayanışmasıyla telafi etmeye çalıştıklarını söylemiştir.

AFAD ile ilişkiler konusunda görüşmelerde doğrudan atıf az olsa da, AFAD'ın koordine edici rolünün zayıf kaldığı ve STK'larla ortak çalışma kültürünün sınırlı olduğu ima edilmektedir. Kimi uluslararası STK'lar AFAD ve BM OCHA koordinasyon toplantılarına katılmış, ancak yerelde bu toplantıların somut işbirliğine dönüşmesi zor olmuştur. Bazı durumlarda asker ve kolluk kuvvetleri ile iletişim gerekmiştir: Örneğin enkaz kaldırma ve cenaze işlemlerinde yereldeki dernekler emniyet birimleriyle bilgi paylaşmıştır. Fakat genel olarak, kamu-STK işbirliği ağırlıklı olarak gayriresmî düzeyde veya kişisel ilişkiler aracılığıyla yürümüştür. Resmîyetten uzak bu ilişkiler, sürdürülebilir ve kurumsal bir işbirliği mekanizmasının eksikliğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Ulusal ve Uluslararası Ağlar: Ulusal ve uluslararası ağlar da devreye girmiştir. Birçok yerel STK, ülke çapındaki meslek örgütleri veya federasyonların desteğini almıştır. Örneğin KESK, Türk Tabipleri Birliği (TTB), Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) gibi yapıların bölgeye gönderdiği ekipler yerel STK'larla eşleştirilmiştir. Uluslararası kuruluşlar (UNICEF, UNHCR gibi) sivil toplum paydaşlarıyla toplantılar yaparak veri toplamış ve bazı maddi destekler sunmuştur. Ancak bu süreçte yerel STK'lar, uluslararası aktörlerin bazen sahadan kopuk öncelikler belirlemesinden yakınmıştır: Bir çocuk hakları savunucusu, ulusal çapta oluşturulan çocuk kriz ağına medyada etkili olmasına karşın "sahanın bazı ihtiyaçlarını görünmez kıldığını", örneğin sahada su fazlası varken kamuoyunun çocuk kaçırma haberine odaklandığını ifade etmiştir. Bu durum, yatay ağlar kadar dikey (uluslararası-yerel) ağların da önemini ancak zorluklarını göstermektedir.

Özetle, Diyarbakır ve Adıyaman'daki STK'lar arasında yoğun bir işbirliği ve dayanışma ağı oluşmuş; bilgi ve kaynaklar paylaşılmıştır. Bir K-12 yetkilisinin ifadesiyle, "Tüm sivil toplum örgütleriyle ve sahadaki herkesle koordinasyon kurduk." Bu işbirliklerinin güçlü yanı esneklik ve hız iken zayıf yanı bazen duplikasyon (mükerrer çalışma) olması ve uzun vadeli planlamaya geçememeleridir. Kamu kurumlarıyla işbirliği ise kimi yerde iyi niyetli bireylerin çabasıyla yürümüş, kimi yerde yapısal engellere takılmıştır. Afet gibi büyük bir kriz karşısında, çok aktörlü yönetim mekanizmalarının eksikliği net bir biçimde hissedilmiştir. Bu deneyimler, gelecekte daha kurumsal ve katılımcı işbirliği platformlarının gerekliliğine işaret etmektedir.

KAPASİTE VE İHTİYAÇLAR

Yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz sonuçlar ve tüm katılımcıların da ortaklaştığı bazı noktalarda afet kriz dönemlerine etkili biçimde müdahalelerde bulunabilmek adına sunduğumuz model önerimizle, STK'ların kapasitelerini güçlendirmek ve afet yönetimine daha etkin şekilde dahil olmalarını sağlamak için yerel katılımlı bir çerçeveye sunmayı amaçlamaktayız:

- 1. Katılımcı Afet Meclisleri (halk, STK, meslek odaları temsilcileri ile birlikte)
- 2. STK-Kamu Protokol Envanteri ve Sorumluluk Paylaşım Tablosu
- 3. Mahalle Bazlı Risk Haritalaması ve Gönüllü Havuzu Oluşturulması
- 4. Mobil Müdahale ve Psikososyal Destek Ekipleri Envanteri
- 5. Cinsiyet Eşitliği ve Çocuk Koruma Temelli Alan Uygulamaları
- 6. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Mekanizmaları (dijital izleme sistemleri ile entegre)
- 7. Yıllık Tatbikat ve Eğitim Takvimi

Görüşülen STK'ların büyük kısmı, 2023 depremleri sonrası edindikleri deneyimler ışığında, afet risk yönetimi ve müdahale kapasitelerinin geliştirilmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Mevcut durum değerlendirmelerinde en sık vurgulanan konu, finansal sürdürülebilirlik eksikliğidir.

Finansal Sürdürülebilirlik Eksikliği: K-12 temsilcisi, "Finansal kaynak noktasında sıkıntılar yaşıyoruz. Uzun soluklu çalışmalarda maddi kaynaklar tükenme eğilimine girdi" diyerek afet sonrası uzun soluklu çalışmalarda maddi kaynakların yetersiz kaldığına ve tükenme eğilimi gösterdiğine dikkat çekmiştir. Birçok yerel dernek, maddi destek olmadan afet gibi büyük ölçekli krizlere müdahalede kaynak yaratmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir. Adıyaman'da ayrımcılıkla mücadele alanında aktif çalışma yürüten K-28 temsilcisi, insan kaynağı ve finansman açısından proje bazlı desteklere bağımlı olduklarını, "Afetle ilgili bir yurt dışı fon olmaması halinde sürdürülebilir bir durum değil bizim için" diyerek özkaynakların yetersizliğini vurgulamıştır. Bu da gösteriyor ki STK'lar kendi bütçeleriyle ancak kısa dönemli yardımları karşılayabilmiş, uzun vadeli rehabilitasyon ve yeniden inşa aşamasında ciddi finansman açığı oluşmuştur.

Eğitim ve Teknik Kapasite İhtiyacı: Afet sahasında çalışan STK personeli ve gönüllüleri için afet müdahale eğitimi, psikolojik ilkyardım, arama-kurtarma bilgisi gibi konularda eğitim açığı bulunmaktadır. Diyarbakır'da bir STK, depremler sonrasında hemen AFET Farkındalık, AFET Yönetimi, ilkyardım, psikolojik ilkyardım ve hafif arama-kurtarma modülleri hazırlayarak eğitim planlaması yapmaya başladıklarını aktarmıştır. Bu çerçevede hem kendi ekiplerine hem de yerelde ilgili kurumlara eğitim verileceğini belirtmişlerdir. Ancak eğitici kadroların sınırlı olması bir handikaptır; bu nedenle "eğitici eğitimi" programları oluşturup daha fazla kişiyi eğitmen olarak yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Görüşmeler genelinde psikososyal destek kapasitesi özel bir ihtiyaç alanı olarak öne çıkmıştır. Özellikle travma danışmanlığı, çocuklar ve kadınlar için psikososyal rehabilitasyon gibi alanlarda yeterli uzman sayısı olmadığı belirtilmiştir. Bazı STK'lar, psikolog ve sosyal hizmet uzmanı istihdam edemedikleri için diğer kurumlara yönlendirme yapmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Örneğin K-12, travma yaşayan çocuklar için uzman desteğinin başka kurumlarca sağlandığını, kendi ağırları içinde hukuki destek dışındaki ihtiyaçlarda yönlendirme yaparak süreci yürüttüklerini not düşmüştür.

İletişim ve Teknoloji Kullanımı Desteği: Afet döneminde bilgi akışının hızla sağlanması ve dijital araçların etkin kullanımı kritik olmuştur. Bazı STK'lar, dijital altyapı kurma konusunda deneyimli olduklarını ancak insan kaynağı ve içerik üretimi için maddi destek gerektiğini belirtmişlerdir. Gönüllü yönetimi ve koordinasyonunda iletişim araçlarının kullanılmasında eksikler görülmüştür. Örneğin bazı platformlarda ihtiyaç listelerinin güncellenmesi, online formların takibi gibi konularda teknik desteğe ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle kırsal bölgelerde internet erişim sıkıntıları, mobil iletişim eksiklikleri ve elektrik kesintileri, STK'ların sahadaki iletişimini olumsuz etkilemiştir.

Acil Durumda En Çok Hissedilen Destek İhtiyaçları: Afet sırasında en çok hissedilen destek ihtiyacı alanları, psikososyal destek ve lojistik olarak öne çıkmaktadır. Görüşmecilere "en çok hangi alanlarda desteğe ihtiyaç duydunuz?" diye sorulduğunda pek çoğu psikososyal destek uzmanları ile lojistik ve ilk yardım malzemeleri temini yanıtını vermiştir. Örneğin bir STK temsilcisi, "Lojistik ve ilk yardım konularında destek ihtiyacı hissettik. Arama-kurtarma ekipmanları, ambulans desteği, çadır, konteyner, jeneratör gibi konularda dış yardıma ihtiyaç duyuldu" demiştir. İlk şok atlatıldıktan sonra ise hukuki danışmanlık (özellikle hak sahibi olma, tazminat ve barınma hakları konusunda) ve iletişim araçları (saha telsiz sistemi, internet bağlantısı) gibi destek alanlarının eksikliği hissedilmiştir. Nitekim bir katılımcı, deprem sonrası kimsenin hazırlıklı olmadığı hukuki sorunların (örneğin ev sahipliği belgeleri, miras vb.) baş gösterdiğini, "Hukuki destek neredeyse hiç kimse yapamadı çünkü hazırlıksızdık. Bu konuda uzman insan kaynağına acil ihtiyaç var" diyerek bu alanda uzman insan kaynağına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.

Kapasite Geliştirme İçin Uzun Vadeli Planlar: Birçok STK, gelecekte benzer felaketlere karşı daha hazırlıklı olmak adına kurum içi kapasitelerini artırmayı planladıklarını iletmiştir. Örneğin Diyarbakır'da bir ekoloji derneği, 2020'den sonra yaşanan pandemi ve ardından gelen deprem tecrübesinden sonra her yıl afet senaryolarına göre revize edilen bir kurum içi afet eylem planı hazırlayacaklarını belirtmiştir. Yine bazıları, "Artık düzenli afet tatbikatları ve eğitimleri yapmalıyız. Bu konuda bir gelenek oluşturmamız" diyerek bu konuda bir gelenek oluşturma niyetindedir. K-16 gibi meslek örgütleri, ülke genelindeki şubeleri vasıtasıyla bir yıllık bir kapasite güçlendirme projesi yürüttüklerini, vaka yönetimi, hane ziyaretleri ve yönlendirme konularında üyelerini geliştirdiklerini aktarmıştır. Bu çabalar, sivil toplumun kendi çapında kurumsal öğrenme sürecine girdiğini gösterir. Ancak bunların sürdürülebilmesi için fon desteği ve uzman işbirlikleri kritik olacaktır. K-28'den bir temsilcinin dediği gibi "Doğru kişiye ya da danışmanlığa ihtiyacınız var ama her şey para maalesef. Fon kaynağı bu konuda çok önemli" diyerek kapasite geliştirme sürecinin finansmana bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK'lar, afet sonrasında kendi öz değerlendirmeleriyle eğitim, teknik bilgi, finansman, insan kaynağı ve psikososyal destek boyutlarında eksikler tespit etmişlerdir. Bu eksikleri gidermek üzere eğitim programları başlatmak, maddi kaynak arayışına girmek, gönüllü havuzlarını genişletmek gibi adımlar atmışlardır. Yine de, koordineli ve kapsamlı bir kapasite inşası için sektörler arası işbirliğinin ve kamusal desteğin şart olduğu anlaşılmaktadır.

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Aşağıdaki tablo mevcut durum ile önerilen durum arasındaki farkları ortaya koymaktadır:

Mevcut Durum	Önerilen Durum
Afet planı çoğu STK’da bulunmuyor	Her STK için zorunlu afet eylem planı
Kamu-STK ilişkileri kişisel düzeyde	Kurumsallaşmış protokoller
Yardım süreçleri dağınık ve tepkisel	Hazırlıklı, önceden rol paylaşılmış sistem
İzleme ve raporlama eksik	Veriye dayalı izleme ve düzenli raporlama
Gönüllüler eğitimsiz	Sertifikalı gönüllü eğitimi sistemleri

Görüşmelerde, Diyarbakır ve Adıyaman'daki hak temelli STK temsilcileri, afet yönetiminde karşılaştıkları sorunlar ve edindikleri deneyimler ışığında, geleceğe dönük pek çok politika önerisi dile getirmiştir. Bu öneriler, merkezi idareden yerel yönetimlere ve STK'lara kadar farklı düzeylerde yapısal değişiklik ve uygulamaları kapsamaktadır. Öne çıkan politika önerileri şöyle özetlenebilir:

Katılımcı ve Demokratik Yerel Afet Mekanizmaları: Afetlere hazırlık ve müdahale süreçlerinde yerel düzeyde katılımcı platformlar kurulması önerilmektedir. Birçok temsilci, "yerel afet meclisleri" ve halk forumları oluşturularak mahalle düzeyinde halkın, STK'ların, meslek odalarının görüşlerinin alınmasını tavsiye etmiştir. Bu meclis ve forumların kararlarının resmi idareye sunulması ve kamuoyuyla paylaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece afet yönetimi, yalnız bürokratların değil doğrudan etkilenenlerin ve uzman sivil aktörlerin ortak aklıyla şekillenebilecektir. Özellikle kayyum atanmış belediyelerde sivil katılım mekanizmalarının yeniden işler hale getirilmesi önem taşımaktadır.

Veriye Dayalı Raporlama ve İzleme: Yerel yönetimlerin ve ilgili kurumların, afet riskleri ve gerçekleşen afet sonrasındaki durum hakkında düzenli veri toplaması ve raporlama yapması önerilmiştir. Örneğin, yıkım oranları, çadır/konteyner eksikleri, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim sorunları gibi konuların belgelenmesi; bu raporlar aracılığıyla merkezi yönetimin eksik kaldığı alanların şeffaf bir şekilde ortaya konulması önemli görülmüştür. Bu sayede hak ihlallerinin somut verilerle ortaya konularak gerekli müdahalelerin yapılması sağlanabilir. STK'ların da bu veri toplama süreçlerine aktif olarak dahil edilmesi, sahadaki gerçek ihtiyaçların doğru tespit edilmesine katkı sağlayacaktır.

Hak Temelli Yüklölölüklerin Vurgulanması: STK'lar, barınma, eğitim, sağık, güvenli çevre ve yaşama hakkı gibi temel hakların Anayasa ve uluslararası sözleşmelerle devletin yüklölölüğü altında olduğunu hatırlatmaktadır. Bir öneri, afet sonrasında merkezi idarenin bu yüklölölüklerini yerine getirmediğı her durumda yerel yönetimler ve STK'ların raporlar, basın açıklamaları ve hukuki girişimlerle kamuoyu baskısı oluşturması yönündedir. Böylece hak temelli yaklaşım, kağıt üzerinde kalmayıp devlet kurumlarının sorumluluğunu hatırlatan bir hesap verebilirlik mekanizması işlevi kavuşacaktır.

Yerel Düzeyde Alternatif Modeller Geliştirme: Merkezi yönetimin yetersiz kaldığı alanlarda yerelde uygulanabilir pilot projelerin geliştirilmesi önerilmiştir. Örneğin bazı katılımcılar, mahalle afet gönüllölöleri sistemi, kadın ve çocuklara özel güvenli yaşam alanları ve erişilebilir afet iletişim sistemleri kurulabileceğini belirtmiştir. Bu tür modeller, yerel ihtiyaçlara uygun olarak geliştirilip test edildikten sonra yaygınlaştırılabilir. Nitekim STK'lar, deprem sürecinde ortaya çıkan yenilikçi dayanışma pratiklerinin (örneğin mahalle mutfakları, gönüllölölü bilgi merkezleri) desteklenmesi halinde kalıcı çözümlere dönüşebileceğini ifade etmiştir.

Hak Temelli Farkındalık ve Eğitim Çalışmaları: Afet öncesinde ve sonrasında, toplum genelinde "afetzedelerin hakları" konusunda farkındalık artırıcı eğitim ve atölyelerin düzenlenmesi önerilmiştir. Özellikle yerel yönetimlerin öncülüğünde, vatandaşların afet durumunda barınma, yardım alma, bilgi edinme gibi haklarının bilincinde olmaları sağlanmalıdır. STK'lar da kendi alanlarında çocuk koruma, toplumsal cinsiyet eşitliği, insani yardım standartları gibi konularda hem personeline hem gönüllülere eğitimler vermeye devam etmelidir. Bir STK, belediyelerin ve STK'ların personeline düzenli çocuk güvenliği eğitimi verilmesini önererek afet durumunda korunmasız çocukların risklere karşı savunmasını güçlendirmeyi önermiştir.

Sivil Toplum ve Kamu Arasında İttifaklar: Hak temelli afet yönetimi için kolektif hareket etmenin önemi vurgulanmıştır. Bir arada çalışma kültürünün kurumsallaşması adına, yerel yönetimlerin sendikalar, meslek odaları ve STK'larla protokoller imzalayarak birlikte politika üretmesi önerilmiştir. Örneğin belediyelerin Eğitim-Sen, Tabip Odası, Mimarlar Odası, sosyal hizmet ağları gibi oluşumlarla önceden anlaşmalar yaparak afet durumunda işbirliği planları hazırlaması tavsiye edilmektedir. Bu sayede, olası bir afette herkes rol ve sorumluluklarını önceden bilecek, gönüllülük ile kamusal zorunluluk arasında uyum sağlanacaktır. Bir STK temsilcisi, "Devlet bizimle barışırsa... toplum yararına çalışmada aynı alanda buluşabiliriz" diyerek aslında bu ittifakın zihniyette başlaması gerektiğini ifade etmektedir.

Yerel Kapasitenin Kurumsal Olarak Güçlendirilmesi: Belediyeler bünyesinde Acil Afet Durum Koordinasyon birimleri kurulması hemen her görüşmede dile getirilmiştir. Diyarbakır'daki bir uzman, her belediyede bir Acil Durum Daire Başkanlığı olması, elde mevcut envanter (araç-gereç, barınma malzemesi, gıda stoğu vb.) bilgisinin sürekli güncellenmesi ve afet anında devreye girecek psikososyal destek ekipleri ile sosyal hizmet ekiplerinin hazır bulundurulması gerektiğini önermiştir. Bu sayede STK'ların da resmi muhataplarla hızlıca eşleşip ortak çalışabileceği bir zemin oluşacaktır. Ayrıca yerel afet eylem planları her yıl gözden geçirilmeli, STK'ların ve halkın katılımıyla tatbikatlar yapılmalıdır.

Yukarıdaki öneriler, görüşmelerde sıklıkla tekrar edilen ve farklı STK temsilcilerinin üzerinde uzlaştığı yaklaşımlardır. Genel olarak, daha katılımcı, şeffaf, hakkaniyetli ve yerel inisiyatifi güçlendiren bir afet yönetim sistemi tasavvuru ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda, hem yasal mevzuat değişiklikleri (örneğin yerel yönetimlere daha fazla yetki ve kaynak tanınması, STK'ların karar süreçlerine dahil edilmesi) hem pratik uygulamalar (afetzedeler hakları eğitimleri, afet gönüllülük sistemleri gibi) birlikte düşünülmelidir. STK'ların saha deneyimleri, afet yönetiminin sadece teknik bir mesele değil, aynı zamanda insan hakları temelli bir yönetim meselesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, olası gelecekteki afetlere karşı toplumun dayanıklılığını ve yönetim kapasitesini artıracaktır.

SONUÇ

Diyarbakır ve Adıyaman'da 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında hak temelli çalışan STK'ların deneyimleri, afet yönetiminde sivil toplumun vazgeçilmez bir rolü olduğunu açıkça göstermiştir. Temel bulgu, STK'ların özellikle kriz anında hızlı örgütlenebilme, dezavantajlı gruplara ulaşabilme ve hak ihlallerini görünür kılma konularında büyük bir katma değer sağladığıdır. Bununla birlikte, bu süreçte karşılaşılan koordinasyon, kaynak ve iletişim sorunları, mevcut afet yönetimi sisteminin eksik yanlarını da ortaya koymuştur. STK temsilcilerinin aktarımları, afet öncesi hazırlıktan uzun vadeli iyileşme aşamasına kadar her adımda hak temelli yaklaşımın rehber alınması gerektiğine işaret etmektedir. Afet sonrası acil yardım bir lütuf değil afetzedelerin hakkı olarak görülmeli; devletin ve tüm paydaşların bu hakları hayata geçirme sorumluluğu bulunduğu unutulmamalıdır.

Bu raporun bulguları, uygulamada pek çok alanda iyileştirme ihtiyacına işaret ediyor. Öncelikle, STK'ların kendi kapasitelerini güçlendirmeleri gerekiyor. Görüşmelere katılan örgütler, bu araştırmanın kendileri için de bir öğrenme fırsatı olduğunu belirterek, kurum içi afet planlarını güncelleme, gönüllü eğitimleri ve psikolojik destek programları başlatma kararı almışlardır. İkinci olarak, yerel yönetimler ve merkezi idare için önemli dersler bulunmaktadır: Afet yönetiminde şeffaflık, katılımcılık ve yerel inisiyatiflerin önünü açmak, müdahalenin etkinliğini katbekat artıracaktır. Bu amaçla, raporda sunulan politika önerilerinin ilgili merciler tarafından değerlendirilmesi kritik önem taşımaktadır. Özellikle yerel afet meclisleri kurulması, belediyelerde kurumsal afet birimleri oluşturulması ve STK-kamu işbirliği protokollerinin geliştirilmesi gibi adımlar, hak temelli bir yaklaşımın kurumsallaşmasına yardımcı olacaktır.

Son olarak, bu çalışmanın sonuçlarının hayata geçirilmesi noktasında bilgi paylaşımı ve savunuculuk faaliyetleri büyük rol oynayacaktır. Rapor bulgularının STK'lar arası düzenlenecek atölye çalışmaları ile geniş kitlelere aktarılması planlanmaktadır. Bu atölyeler, farklı illerdeki sivil toplum aktörlerinin de katılımıyla, benzer afet durumlarında yapılması ve yapılmaması gerekenleri tartışmaya açacaktır. Ayrıca, elde edilen veriler ve öneriler politika yapıcılara iletilerek yasal ve yapısal reform taleplerinin savunuculuğu yapılacaktır. Örneğin, Türkiye genelinde hak temelli bir afet yönetimi çerçevesinin oluşturulması için ulusal düzeyde platformlar ve kampanyalar düzenlenebilir. Böylece, bu rapor sadece bir akademik çalışma olarak kalmayıp pratiğe yön veren bir rehber işlevi görecektir.

Sonuç itibarıyla, 2023 depremleri sonrasında Diyarbakır ve Adıyaman'da sivil toplumun ortaya koyduğu dayanışma ve mücadele pratiği, gelecekte olası afetlere hazırlık için değerli dersler barındırmaktadır. Sivil toplum temsilcilerinden birinin dediği gibi "Deneyimledik, yaşadık, gördük... bundan sonra yaşarsak en azından hazırlıklı olalım, biz görelim; başkalarına da örnek olalım" sözü, bu raporun temel mesajını özetler niteliktedir. Afetlere hakkaniyetli, kapsayıcı ve insan onuruna saygılı bir yaklaşım geliştirmek mümkün ve gereklidir. Bunun yolu da hak temelli çalışan STK'ların güçlendirilmesi, kamu ile eşit ortaklar olarak sürece katılması ve toplumsal dayanışma ruhunun yaşatılmasından geçmektedir. Bu doğrultuda atılacak her adım, gelecekteki felaketlerin daha az acıyla atlatılmasına ve toplumun bir bütün olarak direnç kazanmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bu raporun bulguları, Diyarbakır ve Adıyaman illerinde 2025 yılında gerçekleştirilen niteliksel görüşmelerin dökümlerine dayanmaktadır. Alıntılanan görüşme parçaları ilgili STK temsilcilerinin ifadeleridir. STK adları ve kısaltmaları metin boyunca ilgili bölümlerde açıklanmıştır. Rapor içeriği, saha verilerinin derlenmesi ve analizine dayandığından, her bir öneri ve tespit doğrudan katılımcıların deneyim ve gözlemlerine dayanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, alanyazına katkı sunan bir saha araştırması raporu niteliğindedir. Bundan sonraki çalışmalarda, farklı bölge ve felaket türleri için benzer hak temelli değerlendirmelerin yapılması ve karşılaştırmalı analizlerle genel politika çerçevelerinin oluşturulması önerilir. Böylelikle Türkiye'de ve dünyada afet yönetiminin insan hakları temelinde dönüşümüne küçük de olsa bir katkı sağlanabilecektir.

**Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir**

KOMELEYA BERİ HER TIŞTİ ZAROK
ÖNCE ÇOCUKLAR DERNEĞİ

CHILDREN FIRST ASSOCIATION

İUSTGM
Sivil Toplum Geliştirme Merkezi